

Motståndets estetik

Peter Weiss gav ut "Motståndets estetik" i tre delar under åren 1975 – 1981. Romantrilogin bygger delvis på egna erfarenheter från 30-tal till andra världskrigets slut, men i stor utsträckning på efterforskningar och intervjuer med några av de som fortfarande var vid liv. Det finns inga noter eller källhänvisningar så man får lita på författarens trovärdighet och urval och den efterföljande diskussionen.

Vad gäller huvudpersonerna i boken går det inte att urskilja vad som är samtida upplevelser och vad som är resultat av efterforskningar eller intervjuer. När romantrilogin kom ut var fortfarande Kominterns och Stasis arkiv stängda och i Sverige kom inte det första stora forskningsprojektet om tiden under andra världskriget förrän under 70-talet, då Kent Zetterberg med flera väckte stort rabalder. Den första delen av Motståndets estetik, som innehåller spanska inbördeskriget, kom till före Francos död och demokratiseringen.

Men om huvudpersonerna är uppiktade i romantrilogin, Peter Weiss deltog inte själv bland de Spanienfrivilliga till exempel, så är noggrannheten vad gäller uppgifter om de som befann sig i romanens periferi säkerligen stor och kompletterar andra källor.

Om Willi Münzenberg:

Än i dag är Willi Münzenberg en inspiration för många kulturintresserade grupper (se ex. www.muenzenbergforum.de) och det finns allt från starkt positiva till starkt negativa synpunkter på hans insatser. *"Münzenberg förklarades som en "icke-person" i öst och förblev utan en minneslobby i väst under lång tid på grund av det kalla krigets skygglappar som började 1945. Än idag bygger mycket olika bedömningar och perspektiv på detta tunnelseende. Han beskrivs av historiker och journalister som en "röd miljonär" och "press-tsar", som en "revolutionär konstnär", som en "förförare av västerländska intellektuella" och "Stalins bakgrundspådrivare". Han anses vara en "avantgardistisk inspiratör av nya bildvärldar" såväl som en "byggare av Potemkin-byar". Han ses som både "tankeledaren för en postkolonial värld" och en "antikommunistisk avhoppare."* Ett illustrativt exempel är Ingrid Carlberg som i sin bok "Marionetter" ser en likhet mellan Münzenberger och Steve Bannon.

Willi Münzenberg och Steve Bannon – lika som bär ?

Forumet för Münzenberg menar att han inledningsvis var en anhängare till Stalin, men att han sedan såg honom som en av sina huvudfiender. Han tog avstånd från Walter Ulbricht och KPD 1937. Peter Weiss tar upp i "Motståndets estetik" att Münzenberger hela tiden hade en självständig syn på propaganda och försökte driva sin linje.

Brytningen med Kominterns folkfrontslinje kan härledas till 1935 då M. mer betonade den proletära enhetsfronten nerifrån och en omsvängning till den socialdemokratiska ståndpunkten. Men striderna som pågick betingades av ständigt stegrande fruktan för att inte kunna hålla stånd utan att likvideras.

Peter Weiss menar att Herbert Wehner och Willi Münzenberg egentligen strävade mot samma mål när det gäller stödet till Spanien. Tillsammans hade de och den militäre ledaren Hans Beimler, tagit del i sammanställningen av den första truppen frivilliga som skulle ansluta sig till Centuria Thälmann i Spanien, som bestod av 60 väl utbildade idrottsmän. Under 1936 såg sig Wehner som hotad och många förutspådde också ett snart fall för Münzenberg som var en av partiets spetsar. Wehner kom i konflikt med både Münzenberg och Walter Ulbricht. Ryktet gick att det var en NKVD-agent som hade skjutit Hans Beimler bakifrån vid belägringen av Madrid.

Att Herbert Wehner var en förrädare när han förhördes av den svenska säkerhetspolisen 1942 var något som Karl Mewis höll fast vid.

Om **Karl Mewis** I efterspelet till att han släppts från fängelse i Sverige kom han med anklagelser att Herbert Wehner i polisförhören hade röjt medarbetaren Solveig Hansson, och flera tyska flyktingar som tillhörde KPD och gömde sig för polisen i Sverige. Peter Weiss skriver att *Nya informationer lät förmoda att Wehner inte hade förrått någon, endast medgivit sådant som var känt, och gjort de utsagor som lades honom till last för att skydda andra kamrater. Beskyllningarna som Mewis styrkte häftade ändå fast vid honom, även om de senare suddades ut, då det från Branting, de häktades advokat, hade tillkommit meddelanden enligt vilka Mewis ännu utförligare än Wehner skulle ha yttrat sig om (Richard) Stahlmann, dennes bakgrund och förehavanden, och därtill givit förhørsledarna som stod i direkt kontakt med den tyska hemliga polisen, upplysningar om Welters vistelse i Saar-området.*

Enligt Michael Scholz ändrade Branting sin uppfattning om att Wehner kunde vara en provokatör som gick Gestapos ärenden när rättegången mot Wehner gick vidare till hovrätten. Det kan stämma med att Georg Branting som försvarsadvokat hade inblick i flera av polisförhören.

Andra tyska ledare för insatsen under spanska inbördeskriget är omnämnda, men deras ansvar förblir oklart av det man kan läsa i Motståndets estetik. 1937 höll det spanska inbördeskriget på att bli centrum för kampen mellan fascism och kommunism. Mellan 1936 och 1938 var **Franz Dahlem** ansvarig för den centrala politiska kommissionen för de internationella brigaderna i Spanien. 1938/39 tog han över som ledare för det tyska kommunistpartiets sekretariat i Paris, efter Walter Ulbricht som vid denna tidpunkt, när han inte var i Spanien, tillbringade större delen av sin tid i Moskva. **Paul Merker:** Från februari 1937 KPD:s centralkommitté i Paris där han tog ansvar för partioperationer i alla länder där partimedlemmar inte längre kunde verka. Efter att Walter Ulbricht lämnat Paris, ledde Paul Merker en kort tid ensam partisekretariatet, före juli 1938, varefter han utförde arbetet tillsammans med Franz Dahlem. Båda råkade illa ut under början av 50-talet, rehabiliterades efter Stalins död – men Walter Ulbricht såg till att deras karriär i DDR inte nådde de högre maktsfärerna.

Vidare om **Georg Branting** Peter Weiss har med i sin bok ett påstående om att det fanns en möjlighet att ta sig till Sverige från inbördeskrigets Spanien genom hjälp från Aschberg och Branting och svenska fackförbund som Metall. Den 23 oktober 1938 ska Branting och Münzenberg varit i Paris - bokens huvudperson har till uppgift på Spanienhjälpens kontor att registrera barn som skulle till hemmet i i La Breviere. Branting hade försäkrat huvudpersonen om inresetillstånd till

Sverige och Aschberg gav ekonomisk garanti. Men kunde det gälla även för någon som var känd som kommunist och varit i Spanien ?

...jag visste inte hur pass Branting , trots sina sympatier för Sovjetunionen, var att lita på, och även Aschberg, som sedan oktoberrevolutionen varit Sovjetstatens hjälpare, alltid uppträtt som humanist och demokrat, verkade lite kuslig när man tänkte på hans furstliga egendomar, och hans pengar, som väl till en del kom de förföljda till godo men i ojämförligt mycket större mängder var investerade i banker och industrier.

Om Ernst Toller och Rosalinde Ossietzky: Huvudpersonen i Motståndets estetik träffar henne utanför Viggbyholmsskolan, dit hon kommit efter 3 år i England. *Hon hade vuxit upp i föreställningen att det måste vara henne förunnat att bli något särskilt. Samtidigt hade en sådan outsider som Toller hört till hennes beskyddare, främjat hennes intresse för dans och teater och, redan innan hon slutat skolan, hjälpt henne att få prova till skådespelarskolan vid Old Vic, där hon också kom in.*

Hösten 38 , när Toller uppehöll sig några dagar i Stockholm och rekommenderade henne för Brunius (Dramaten), blev hon gravt avvisad av denna, med förklaringen att hon för det första såsom utlänning inte kunde tas emot i den statliga skolan och, för det andra ändå aldrig med sin accent skulle kunna lära sig scenspråket.

Först i oktober 38, när jag var arton, sa hon, blev egentligen genom Toller, konsekvenserna av de senaste årens händelser tydliga för mig. Nu först när Toller visade mig vilken hetsjakt som bedrevs mot honom själv, fattade jag förstörelselustans räckvidd. Toller, pacifisten hade för mig på sätt och vis intagit min fars plats, denna milda varma människa kallades för massmördare den vandrande juden, drog som den germanska kulturens hätske fiende från land till land för att, i kommunismens sold, förbereda plundring och krig.

Rosalinde drog sig undan beskyddare, Brecht ville hon inte heller veta av, han sökte bara inflytelserika personers bekantskap, skriver Peter Weiss.

I Rosalindes väsen speglades det politiska sönderfallet , sådant det invercade på enskilda människor; den 23 maj fick hon reda på Tollers död genom en tidningsnotis, som undgätt mig,

Diktaren, ej primadonnan får spela huvudrollen

— När man önskar att det skall framträda en hel rad efterkrigsdramatiker är det framför allt en sak man skulle vilja be dem om, säger fru Brunius. Det är att de inte ska vara lika hätska och "depressionistiska" som författarna var efter förra kriget. Det skulle vara underbart att bli förskonad från vad jag skulle vilja kalla "den trasiga dramatiken", där det rotas i allt som är nedslående och vämjeligt och där författarna bara ser en sida av tillvaron, den mörkaste och tristaste.

Det är Toller och hans samtida jag har i tankarna. Att de förfäraden svenska publiken är inte för mycket sagt, en stor del skrämdes helt enkelt bort från teatersalongerna, och det var inte bara den kategorin som gått på teatern för att se på vackra toaletter eller låta sig fångas av vardagsmyt och idyllisk hemtrevnad. Även de betydligt mer avancerade måste stötats av all tröstlöshet och nattsvart pessimism som östes över dem. Dock är jag inte blind för att dessa störtsojar sköljde bort massor med gammal elertrian och att vägar då öppnades till den teater vi har i dag. Men ändå önskar jag att vi slapp bitterheten denna gång, eller, om det är för mycket begärt, om hatet måste få sin tolk, att vi då inte behöver dövaljas i den atmosfären alltför länge.

Jag skulle vilja få en dramatik som är uppbyggande och positiv, som förkunnar återuppbyggnadens evangelium och är färgad av det patos som här trupper över tillfälliga nederlag till slutsegern.

Det bästa som hänt inom teatern på senare tid är att man inte längre lägger än på stort stjärnsapel. Den enorma primadonnan, manlig eller kvinnlig, på vilken allt intresse koncentreras, publikens likväl som belysningsmästarens, är försvunnen. Fjärran ter sig också de dagar när skådespelarna drog sig undan en och en eller möjligen två och två och formade ut rollerna för att sedan mötas strax före generalrepet och låta regissören sätta ihop alla pusselbitarna. Det där försvann när de stora nyskaparna Stanislavskij och Reinhardt kom.

Nu vill regissören ha sitt ord med, till och med när det är fråga om en sådan sak som damernas dräkter, och personlig fåfänga får maka åt sig till förmån för helheten. Det går alltså inte längre för en skådespelerska att välja sig en klänning med den lilla haktanken att den skall passa bra på bjudningar när pjäsen är slutspelad!

Nu har vi hunnit så långt att dikta-

Pauline Brunius är teaterchef på Kungliga Dramatiska Teatern mellan 1938 och 1948. Att hon avvisar Rosalinde för att hon är utlänning och har för mycket accent kan förklaras på många sätt. Pauline Brunius är den första kvinnan som får uppdraget som teaterchef på Dramaten efter den demoniske Olof Molander, som blev berömd bland annat för sina tolkningar av August Strindberg. Hon är ingift i teaterfamiljen Brunius, har en lång skådespelarkarriär från privatteatrar och turnéteater och som teaterchef tillsammans med Gösta Ekman och många andra i det "kungliga patrasket". Hon är teaterchef en besvärlig tid under hela andra världskriget, då det krävdes anpassning av repertoaren på order från Berlin. Det finns en noggrann genomgång av alla pjäser som spelades – mest komprometterande var det under 1940-41 med bland annat ett gästspel med "Gustav Vasa" på Schillerteatern i Berlin. Men redan 1942 vågade man ge sig på en förtäckt kritik

av nazismen med Vilhelm Mobergs "Rid i natt". Pauline Brunius blir tillfrågad av Dagens Nyheter i januari 1945 vad hon förväntar sig av teatern när freden nu närmar sig. Ernst Toller blir ihågkommen för sina expressionistiska teaterstycken med erfarenheter från Första Världskriget. Men det är inte riktigt den typ av pjäsval som Brunius tänker sig.

Rosalindes teaterkarriär slutade redan innan den hunnit börja och hon blev i stället så småningom en banbrytande socialarbetare. Men alla främlingar som ville söka sig till teatern uppfattade inte Brunius lika negativt. Inge Waern, som kom från Prag 1939 fick rådet av Brunius att gå på Dramatens elevskola, vi engagerar ju bara folk som delar vår svenska uppfattning om konst. Nu blev det inte Dramaten för Inge Waerns del, hon hittade i stället friare former i Malmö med bygdeteater och turnéteater och var inte kritisk mot de råd hon fick av Brunius.

Det skulle dröja till 1969 innan någon pjäs av Ernst Toller togs upp igen av fria politiska teatergrupper, som Arena Teaterbåten. 1970 gästspelade en grupp från Württembergischer theater med dramatik av Toller, och 1972 satte Ateliertatern i Göteborg upp "Hoppla vi lever". Den självbiografiska boken "Ungdom i Tyskland" gavs ut på svenska 1982.

Källor:

Peter Weiss	Motståndets estetik (1975-81)
Wikipedia	(Om Franz Dahlem och Paul Merker)
Dagens Nyheter	Teaterrecensioner och intervju med P. Brunius 9 jan. 1945